

**BİLGİ DÜZENSİZLİĞİ İLE MÜCADELEDE DEVLETİN POZİTİF
YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE DOĞRU BİLGİYE ULAŞMA HAKKI**
THE STATE'S POSITIVE OBLIGATION IN COMBATING INFORMATION DISORDER
AND THE RIGHT TO ACCESS ACCURATE INFORMATION

Prof. Dr. Fatih KIRIŞIK

Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9663-7502>

Res. Asst. Furkan KILINÇER

Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9585-8230>

ÖZET

Teknolojinin ve dijital medya araçlarının oldukça hızlı gelişmesi neticesinde doğru bilgilerin yanında yanlış veya manipülatif içerikler de hiç olmadığı kadar hızlı bir şekilde yayılmaya başlamış, bu bağlamda bilgi düzensizliği olarak adlandırılan dezenformasyon, mezenformasyon ve malenformasyon faaliyetleriyle kamu otoritesi aracılığıyla mücadele edilmesi bir zorunluluk halini almıştır. Nitekim mevzuatımızda da bilgi düzensizliği ile mücadele daha çok sonuç odaklı bir bakış açısıyla ele alınmış ve ihlal sonrası cezalandırma veya tedbir uygulama yöntemi benimsenmiştir. Bu bakımdan halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçunun ihdası veya erişim engelleme gibi çeşitli tedbir mekanizmalarının uygulanması mevzuatımızdaki sonuç odaklı yaklaşımın tezahürleridir.

Ancak bu sonuç odaklı yaklaşım çeşitli açılardan eksiklikler barındırmaktadır. Öncelikle, bilgi düzensizliğinin yarattığı tahribatın etkileri ihlal sonrasında da devam etmektedir. Bununla birlikte bu tür faaliyetlerin, bot hesaplar ya da dijital medya uygulamalarının kullandığı algoritmaların yarattığı filtre balonu fenomeni gibi çeşitli teknik durumlar vasıtasıyla yayılması her bir ihlalle tek tek mücadele edilmesini imkansızlaştırmaktadır. Bu bağlamda bilgi düzensizliğiyle mücadelenin ihlal öncesinde de toplumsal bilinçlendirme çalışmaları gibi çeşitli yöntemlerle sürdürülmesi gerekmektedir.

Bu çalışma, bilgi düzensizliği ile mücadelede Devletin rolünün, müdahale etmeme şeklindeki negatif bir yükümlülüğün ziyade demokratik bir kamuoyu oluşturarak uygun tartışma ortamı sağlamak şeklindeki pozitif bir yükümlülük çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Devletin düzenleyici rolüne odaklanılarak, ifade özgürlüğünün bir boyutu olan haber ve görüş alma hakkının ötesinde, Anayasa'ya "Doğru Bilgiye Ulaşma Hakkı" başlıklı bir maddenin eklenerek doğru, güvenilir ve manipülasyondan uzak bilgilere ulaşma hakkının anayasal anlamda tanınması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Düzensizliği, İfade Özgürlüğü, Devletin Pozitif Yükümlülüğü, Doğru Bilgiye Ulaşma Hakkı

ABSTRACT

As a result of the rapid development of technology and digital media tools, false or manipulative content has begun to spread faster than ever before, alongside accurate information. In this context, combating disinformation, misinformation, and malinformation activities, referred to as information disorder, through public authority has become a necessity. Indeed, in our legislation, combating information disorder has been approached primarily from a results-oriented perspective, adopting a method of punishment or enforcement of measures after violations occur. In this regard, the establishment of the crime of publicly disseminating misleading information to the public or the implementation of various enforcement mechanisms such as access blocking are examples of the results-oriented approach in our legislation.

However, this outcome-focused approach has several shortcomings. First, the effects of the damage caused by information disorder continue even after the violation. Furthermore, the spread of such activities through various technical means, such as bot accounts or the filter bubble phenomenon created by the algorithms used by social media applications, makes it impossible to combat each violation individually. In this context, the fight against misinformation must be sustained through various methods, such as public awareness campaigns, even before violations occur.

This study demonstrates that the State's role in combating information disorder should be evaluated within the framework of a positive obligation to create a democratic public sphere and provide an appropriate environment for debate, rather than a negative obligation to refrain from intervention. In this regard, focusing on the regulatory role of the State, it is proposed that, beyond the right to receive news and opinions, which is a dimension of freedom of expression, a provision entitled “Right to Access Accurate Information” be added to the Constitution, thereby recognizing the right to access accurate, reliable, and unmanipulated information in a constitutional sense.

Keywords: Information Disorder, Freedom of Expression, Positive Obligation of the State, Right to Access Accurate Information

GİRİŞ

Teknolojinin ve dijital medya araçlarının gelişmesi, yalnızca doğru bilgilerin yayılma hızını artırmakla kalmamış yanlış bilgiler de çok daha hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır.

Yanlış veya manipülatif içerikler neticesinde ortaya çıkan bilgi kirliliği, çatı bir kavram olarak “bilgi düzensizliği” şeklinde kavramsallaştırılmış ve temelde üç farklı görünüm şeklinin olduğu ifade edilmiştir (Wardle ve Derakhshan, 2017, s. 10). Bu bağlamda ‘dezenformasyon (disinformation)’ zarar verme amacıyla kasıtlı olarak yaratılan yanlış bilgiyi; ‘mezenformasyon (misinformation)’ hata veya bilgi eksikliği nedeniyle istenmeden yayılan hatalı bilgiyi; ‘malenformasyon (malinformation)’ ise gerçekliğe dayanan ancak genellikle gizliliği ihlal edilerek zarar verme amacıyla yayılan bilgiyi tanımlamaktadır (Wardle ve Derakhshan, 2017, s. 20).

Bilgi düzensizliği; demokratik seçimlerin güvenliği (Bayer vd., 2021, s. 32), Covid-19 pandemisinde de görüldüğü üzere insan sağlığı (Zarocostas, 2020) ve depresyon gibi afetlerin yol açtığı çeşitli kriz ortamları (Aydın, 2023, s. 2605) olmak üzere çok farklı alanlarda etki doğurmaktadır. Yine bilgi düzensizliğinin dijital medya uygulamalarının kullandığı algoritmalar ya da bu mecralarda aktif olarak kullanılan botlar, trol hesaplar ya da çeşitli yapay zekalar aracılığıyla oldukça hızlı bir şekilde yayılması (Tucker vd., 2018, s. 24) neticesinde artık bilgi düzensizliği ile mücadelede kamu otoritesine ihtiyaç duyulmaktadır.

I. BİLGİ DÜZENSİZLİĞİ SORUNU VE MEVCUT YASAL DÜZENLEMELERİN YETERSİZLİĞİ

Bilgi düzensizliği ile mücadele kapsamında Türk hukukundaki mevcut düzenlemeler incelendiğinde daha çok sonuç odaklı hareket edildiği ve gerek ceza hukuku düzenlemeleri gerekse de idare hukuku yaptırımları ile ihlal gerçekleştirildikten sonra müdahale edilmesi ilkesinin benimsendiğini görmekteyiz. Bu bağlamda örneğin TCK’da düzenlenen halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçu, bilgi düzensizliği yayıldıktan sonra gündeme gelmekte ve fail bu aşamadan sonra cezalandırılmaktadır. Benzer şekilde internet üzerinden işlenen suçlarla mücadele edilmesi amacıyla ihdas edilen 5651 sayılı Kanun doğrultusunda da ihlal gerçekleştirildikten sonra içeriğin çıkarılması veya erişimin engellenmesi gibi çeşitli tedbirler benimsenmiş, bu tedbirlerin gereğinin yapılmaması durumunda ise bant daraltma veya reklam yasağı gibi çeşitli idari yaptırımlar öngörülmüştür.

Ancak benimsenen bu sonuç odaklı yaklaşım çeşitli açılardan eksik kalmaktadır. Öncelikle bilgi düzensizliğinin yayılması sürecinde botlar veya diğer yapay zeka araçlarının aktif rol oynamaları Devletin her bir ihlalle tek tek mücadele etmesini imkânsız kılmaktadır. Bunun yanında dijital medya uygulamalarının kullandığı algoritmalar gibi teknik araçların da bilgi düzensizliğinin yayılmasına yol açtığı ifade edilmiş, Devletin gerekli teknik altyapıya sahip olmaması nedeniyle bu alanda düzenleme yapamayacağı belirtilmiştir (Yang, 2022, s.

849). Doğru veya faydalı içeriklerden ziyade zararlı ve öfke yaratan içerikler, dijital medyada daha çok etkileşim yarattığından uygulamalar da finansal gerekçelerden hareket etmekte ve gerekli değişikliği yapmak hususunda oldukça isteksiz davranmaktadırlar (Yang, 2022, s. 845-846). Uygulamaların ticari bakış açısı sonucunda ortaya çıkan bu tutumları, sorunun kaynağını çözmek hususunda yetersiz kalmaktadır.

Buna ek olarak problemin yol açtığı toplumsal zararın tamamı da bireysel cezalandırma yöntemi ile telafi edilememektedir. Zira bilgi düzensizliğinin egemen olduğu bir toplumda bireylerin sağlıklı bir şekilde karar alma süreçleri manipüle edilmekte ve demokratik tartışma ortamı zarar görmektedir (Sardo, 2020, s. 446). Dahası bilgi düzensizliğinin yol açtığı etkiler teması ile sınırlı kalmamakta, bu aşamadan sonra da zihni bulanıklaştırmaya devam etmektedir (Johnson ve Seifert, 1994, s. 1431-1433). Dolayısıyla yanlış bilgi toplumda yayıldıktan sonra cezalandırma veya erişimin engellenmesi tedbirleri bilgiye maruz kalan kişilerde oluşan hatalı yargıları düzeltmek bakımından yetersiz kalmaktadır.

Bu bakımdan hem teknik denetimin imkansızlığı hem de yanlış bilginin zihinsel etkilerinin kalıcılığı sonucunda Devletin yalnızca cezalandırıcı rolüne odaklanılarak yapılan girişimlerin bilgi düzensizliği ile mücadele etmek hususunda yetersiz kalacağı kanaatindeyiz. Bu durumun çözümünün ise ifade özgürlüğünün kapsamının ve Devletin bu alandaki sorumluluklarının bilgiye erişim boyutuyla yeniden yorumlanması sonucunda mümkün olacağını düşünmekteyiz.

II. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN DİJİTAL ÇAĞDA DÖNÜŞÜMÜ VE DEVLETİN POZİTİF YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesinde ifade özgürlüğü, hem kanaat ve düşünceleri açıklama ve yayma hakkını, hem de haber ve görüş alma hakkını kapsayan çift yönlü bir yapıda düzenlemiştir. Ancak dijital çağda bu öğrenme özgürlüğü büyük bir tehdit altındadır. Nitekim doktrinde de dijital uygulamaların kullandığı algoritmalar vasıtasıyla kullanıcıların tercihleri ve siyasi yönelimleriyle uyumsuz içeriklerin kendilerine gösterilmediği ifade edilmiş ve bu durumun kişilerde “filtre balonu” fenomenine yol açacağı belirtilmiştir. Bu fenomen neticesinde de kullanıcılar yanlış içeriklerle etkileşime girmeye devam ettikçe yanlış bilgileri çürüten doğru içerikler filtre balonu dışında tutulacak ve kullanıcılarda oluşan yanlış inanç daha da benimsenecektir (Yang, 2022, s. 841).

Bilgi düzensizliği yalnızca kişilerin algılarını zayıflatmamakta, bunun yanında demokratik kurumlara olan güveni zedeleyerek ırksal, dinsel veya kültürel ayrımları

tırmandırmakta ve toplumsal bir karışıklık ortamına yol açmaktadır (Wardle ve Derakhshan, 2017, s. 41). Bu bakımdan bilgi düzensizliğine müdahale edilmesi ifade özgürlüğünün yanında Anayasada tanınan diğer birtakım temel hak ve özgürlüklerin de korunmasına hizmet etmektedir. Örneğin Clayton ve diğer yazarların da ortaya koyduğu gibi (Clayton vd., 2020, s. 1090-1091) bilgi düzensizliği neticesinde medyanın sunduğu doğru haberlere olan güven de azalacağından medyanın etkinliği ve geniş anlamda basın özgürlüğü zarar görecektir, söz konusu bilgi düzensizliğinin sendikalar, dernekler veya diğer sivil toplum kuruluşları hakkında yayılması durumunda örgütlenme hakkı ihlal edilmiş olacak, seçimler veya seçimlerde yarışan aday ya da partilere ilişkin olması halinde seçme hakkı bakımından özgür bir iradede bahsedilemeyeceğinden bu hak ihlal edilmiş olacak, depremler gibi toplumsal afetlere ilişkin olması halinde ise belki de yaşam hakkı gibi en temel haklar ihlal edilmiş olacaktır.

Esasen doktrinde Devletin yalnızca ifade özgürlüğüne müdahale etmeme veya sansür uygulamama doğrultusunda negatif bir yükümlülüğünün bulunmadığı, bunun yanında hakkın kullanımını temin etmek adına uygun bir ortamı sağlama hususunda pozitif bir yükümlülüğünün de bulunduğu kabul edilmektedir (Karan, 2018, s. 92-94). Nitekim AYM ve AİHM'in çeşitli kararlarında da Devletin ifade özgürlüğünü korumak bakımından gereken tedbirleri almak ve etkin bir tartışma ortamı oluşturmakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir (AYM, 2018, para. 85-89; AİHM, 2010, para. 137-138).

Ancak ifade ettiğimiz bu riskler karşısında geline aşamada, Devletin yalnızca ifade özgürlüğünü ihlal etmeme şeklindeki negatif yükümlülüğüyle yetinilmesi mümkün değildir. Bunun yanında ifade özgürlüğünün tesisi için bilgi düzensizliğinin önlenmesi ve doğru bilgiye ulaşılması için çeşitli mekanizmaların oluşturulması gibi pozitif bir yükümlülüğünün de bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir. Nitekim bu amaçla Devletin, söz konusu uygulamalara yönelik olarak kullandıkları algoritmalarda bilgi düzensizliğinin engellenmesi için gerekli değişiklikleri yapmaları ve iç denetim mekanizmaları oluşturmaları için ekonomik veya idari anlamda zorlayıcı bir gücünün olması gerektiği ifade edilmiştir (Yang, 2022, s. 850-854).

Bu bağlamda bilgi düzensizliğinin, ifade özgürlüğünün yanında anayasada düzenlenen diğer hak ve özgürlükleri de tehdit eden boyutları göz önünde bulundurulduğunda; bu sorunun kanuni düzenlemelerden daha geniş bir şekilde doğrudan Anayasa'ya eklenecek bir madde aracılığıyla Devletin pozitif yükümlülüğü çerçevesinde önlenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

III. ANAYASAL BİR HAK OLARAK ‘DOĞRU BİLGİYE ULAŞMA HAKKI’

Devletin pozitif yükümlülükleri çerçevesinde söz konusu denetim ve düzenleme mekanizmalarının sınırlarının belirlenmesinde oldukça hassas davranılması gerekmektedir. Zira manipülatif içeriklerden bağımsız temiz bir bilgi akışının hâkim olduğu bir toplum oluşturmak, neyin doğru neyin yanlış olduğunun Devlet tarafından tanımlanması anlamına gelen bir ön sansür mekanizması oluşturmak değildir.

Bu noktada Devletin öncelikli rolü, bilgi düzensizliğinin toplumda yarattığı tahribatı önlemek amacıyla çeşitli eğitici faaliyetlerde bulunmak ve algoritmaların yanlış veya manipülatif içeriklerin yayılmasını engelleyecek bir şekilde yeniden yapılandırılması hususunda düzenleyici bir otorite olmaktır. Bunun yanında, bilgi düzensizliğinin hayatın her anında ve özellikle de toplumsal kriz anlarında ortaya çıkması, zarar vermek amacıyla kasten gerçekleştirilen ve toplumun içerisinde yaşadığı huzurlu ortamı bozmaya elverişli olan faaliyetleri önlemek bakımından da gerekli cezai düzenlemelerin varlığını zorunlu kılmaktadır.

Bu bağlamda Anayasa’da ifade özgürlüğünü takiben “Doğru Bilgiye Ulaşma Hakkı” başlıklı bir maddenin şu şekilde ihdas edilmesini önermekteyiz:

“Herkes, demokratik toplum düzeninin gereği olarak doğru, güvenilir ve manipülasyondan arındırılmış bilgiye erişim hakkına sahiptir.

Devlet; sağlıklı ve serbest kamuoyu oluşumunu güvence altına almak amacıyla dijital ortamlar da dahil olmak üzere kitle iletişim araçları vasıtasıyla yayılan bilgi düzensizliğine karşı gerekli tedbirleri alır.

Bu tedbirler, düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetinin özüne dokunacak şekilde uygulanamaz.”

Bu düzenleme neticesinde ifade özgürlüğü, soyut bir haber alma hakkının ötesinde doğru ve güvenilir olan bilgilere ulaşma hakkı şeklinde yeni bir anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla, dezenformasyon faaliyetleri gibi özgür iradenin oluşmasını engelleyen fiiller veya filtre balonlarının oluşturulması gibi teknik durumlar bir hak ihlali olarak kabul edilebilecektir.

Bu hakkın tesisi bakımından Devletin pozitif yükümlülüğü, sağlıklı ve serbest kamuoyunu oluşturmak amacıyla bilgi düzensizliğinin tüm türlerinin önlenmesi için gerekli tedbirleri almaktır. Bu tedbirler, toplumsal bir bilinç oluşturulması için gerekli eğitimlerin verilmesinden kamu barışının bozulmasına elverişli dezenformasyon faaliyetlerinin ceza hukuku yaptırımına tabi kılınmasına kadar çok boyutlu bir yapıda olabilir.

Son olarak üçüncü fıkra ile Devlete gerekli tedbirleri alma hususunda verilen yetkinin sınırları “düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin özü” şeklinde çizilmiş ve böylece bilgi düzensizliğiyle mücadelenin, eleştiri hakkının veya ifade özgürlüğünün kullanımının engellenmesi aracına dönüştürülmemesi hedeflenmiştir.

SONUÇ

Dijital çağda bilgi yayılımının hızı artsa da bu durum, yanlış veya manipülatif olan bilgilerin de oldukça hızlı bir şekilde yayılmasına olanak sağlamıştır. Bilgi düzensizliği; ifade özgürlüğünün temeli olan özgür düşünce oluşumunu tehdit etmesinin yanında seçim güvenliği, halk sağlığı ve doğal afetler gibi çeşitli kriz ortamlarında da gündeme gelmektedir. Bu bakımdan Devletin bu alandaki yetki ve sorumluluklarının yeniden belirlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Mevzuatımızda ise bilgi düzensizliğine müdahale sürecinde Devletin daha çok sonuç odaklı bir yaklaşımla ihlal gerçekleştikten sonra devreye girdiği görülmektedir. Ancak yanlış bilgilerin bilişsel süreçlerde bıraktığı kalıcı etkiler ve dijital medya uygulamalarının kullandığı algoritmaların, doğru bilgidен ziyade yanıltıcı veya öfkeye yol açan ifadeleri önceliklendirmesi salt cezalandırmanın caydırıcı ve onarıcı bir yöntem olmasını engellemektedir. Yine bu süreçte botlar veya çeşitli yapay zekaların etkin kullanımı da her bir ihlalle tek tek mücadele edilmesini imkansızlaştırmaktadır.

İfade özgürlüğünün tesisi bakımından Devletin müdahale etmeme şeklindeki negatif yükümlülüğünün yanında sağlıklı bir tartışma ortamı oluşturma hususunda pozitif bir yükümlülüğü de bulunmaktadır. Dolayısıyla, Devletin bilgi düzensizliğini önlemede de doğru, güvenilir ve manipülasyondan arındırılmış bir bilgi akışının oluşturulması için gereken tedbirleri almak hususunda pozitif bir yükümlülüğünün bulunduğu kabul edilmelidir. Bu yükümlülüğün doğru bilgiye ulaşma hakkı çerçevesinde anayasal bir norm olarak düzenlenmesi ve Devletin yetki alanının sınırlarının çizilmesi, ön sansür riskine yol açmadan platformların denetlenmesine ve toplumsal bilincin artırılmasına yönelik atılacak adımların meşru zeminini oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

Anayasa Mahkemesi. (2018, 18 Nisan). *Baskın Oran [I. B.]* (Başvuru No: 2014/4645).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2010, 14 Eylül). *Dink / Türkiye* (Başvuru No: 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 ve 7124/09).

- Aydın, A. F. (2023). Sosyal medyada dezenformasyon ve manipölasyon: 2023 Kahramanmaraş depremi örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(5), 2603-2624.
- Bayer, J., Holznagel, B., Lubianiec, K., & Pappa, M. (2021). *Disinformation and propaganda: Impact on the functioning of the rule of law in the EU and its Member States*. European Parliament.
- Clayton, K., Blair, S., Busam, J. A., Forstner, S., Glance, J., Green, G., Kawata, A., Kovvuri, A., Martin, J., Morgan, E., Sandhu, M., Sang, R., Scholz-Bright, R., Welch, A. T., Wolff, A. G., Zhou, A., & Nyhan, B. (2020). Real solutions for fake news? Measuring the effectiveness of general warnings and fact-check tags in reducing belief in false stories on social media. *Political Behavior*, 42(4), 1073–1095.
- Johnson, H. M., & Seifert, C. M. (1994). Sources of the continued influence effect: When misinformation in memory affects later inferences. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 20(6), 1420–1436.
- Karan, U. (2018). *İfade özgürlüğü: Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru el kitapları serisi - 2*. Avrupa Konseyi.
- Sardo, A. (2020). Categories, balancing, and fake news: The jurisprudence of the European Court of Human Rights. *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*, 33(2), 435-460.
- Tucker, J. A., Guess, A., Barbera, P., Vaccari, C., Siegel, A., Sanovich, S., Stukal, D., & Nyhan, B. (2018). *Social media, political polarization, and political disinformation: A review of the scientific literature*. Hewlett Foundation.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making* (Report DGI(2017)09). Council of Europe.
- Yang, S.-K. (2022). Regulating disinformation on social media platforms: A defence of the meta-regulatory framework. *Singapore Academy of Law Journal*, 34, 834–863.
- Zarocostas, J. (2020). How to fight an infodemic. *The Lancet*, 395(10225), 676.